

ΜΑΧΗ ΠΑΓΙΖΗ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΙΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (1493) ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ Δ΄
ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΝΗΦΩΝΑ Β΄

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο 11 τοῦ περιοδικοῦ

ΜΝΗΜΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1987

ΜΙΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (1493) ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ Δ΄
ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΝΗΦΩΝΑ Β΄

ΜΙΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (1493) ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ Δ' ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΝΗΦΩΝΑ Β'

Στον κώδικα 276 της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων σώζεται, στα φύλλα 156^v - 157^r, το αντίγραφο μιας συνοδικής πράξης του 15ου αιώνα· το πρωτότυπο ως σήμερα λανθάνει και ό,τι έχει αντιγραφεί στον ιεροσολυμιτικό κώδικα αποτελεί τον μοναδικό μάρτυρα της πράξης¹.

Στο τέλος του κειμένου αναγράφεται η χρονολογία *ἐν ἔτει ζα^ο* και στη θέση της υπογραφής ο αντιγραφέας έχει σημειώσει *Νήφων ἑλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως*². Ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς όταν δημοσίευσε το 1890 το κείμενο βασίστηκε στα δύο αυτά στοιχεία και σημείωσε ότι πρόκειται για συνοδική πράξη που εκδόθηκε «μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1492 - 1493, ἐπὶ πατριάρχου Νήφωνος Β'»³. Πραγματικά το ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος ζα' αντιστοιχεί στο χρονικό διάστημα σептέμβριος 1492 - αὐγουστος 1493 και ο πατριάρχης που φέρεται να ἔχει υπογράψει την πράξη θα πρέπει να εἶναι ο Νήφων Β', ἀφού ο Νήφων Α' πατριάρχευσε στην περίοδο 1310 - 1314. Μια ἀνακολουθία ὁμως ὑπάρχει ἀνάμεσα στα δύο ἀπὸ στοιχεία του

1. Στην περιγραφή του κώδικα που ἔχει δώσει ο Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς στην *Ιεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη* 1, Πετρούπολη 1891 [φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση, Βρυξέλλες 1963] 333 - 353 ἀναφέρεται : «276. Τεῦχος χαρτῶν (0,203X0,155) ἐκ φύλλων 346, γραφὲν παρὰ διαφόρων ἀτόμων τελευτώσης τῆς ιζ' καὶ ἀρχομένης τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος... 114. Νήφωνος α' [= β'] Κωνσταντινουπόλεως συνοδικὴ πρᾶξις περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Διαυλείας (1493). Ἀρχ. «Καὶ ἰατρῶν ἐκεῖνος ἄριστος», φ. 156^β» (σ. 346).

2. Ἀναπτύσσω σιωπηρὰ τις συντομογραφίες. Ο εκδότης του κειμένου, για τον οποίο βλ. ἀμέσως πιο κάτω, προσθέτει : «νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης», λέξεις που συμπληρώνουν τον τίτλο του ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ που δεν ὑπάρχουν στο κείμενο του ιεροσολυμιτικοῦ κώδικα.

3. Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, «Ἐγγραφα περὶ δύο ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν», Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων* 2, Ἀθήνα 1890, 225. Την ἴδια ἀπόψη ὑποστήριξε και το 1898 στο ἀρθρο του «Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Διαυλείας», *Byzantinische Zeitschrift* 7(1898) 50-56. Το 1907 ο R. Bousquet στη μελέτη του «L'énéché de Daulia - Talantion», *Echos d'Orient* 10(1907) 295-299 σημείωνε και αὐτός : «Les patriarches intervinrent, en effet, plus d'une fois, comme Maxime II, 1477-81; Niphon II en 1492 ou 1493». Πρβ. πρόσφατα Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος, «Διαυλείας καὶ Ταλαντίου, Ἐπισκοπή», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλιοπαίδεια* 4, Ἀθήνα 1964.

κειμένου, τη χρονολογία και την υπογραφή—ανακολουθία που δεν έχει ως τώρα επισημανθεί, με αποτέλεσμα να μην έχουν αναθεωρηθεί οι απόψεις που διατυπώθηκαν και καθιερώθηκαν από τα τέλη του 19ου αιώνα: στο διάστημα 1492 - 1493 τον οικουμενικό θρόνο κατείχε ο Μάξιμος Δ' και όχι ο Νήφων Β'⁴. Θα πρέπει, άραγε, βασιζόμενοι στα στοιχεία αυτού του εγγράφου να διορθώσουμε το χρόνο ανόδου στον οικουμενικό θρόνο του Νήφωνα Β'; ή μήπως η χρονολογία της πράξης είναι αυτή που θα πρέπει να διορθωθεί;

Ας παρουσιάσουμε πρώτα τα ιστορικά στοιχεία όπως προβάλλουν από το κείμενο της πράξης που περιέχεται στον ιεροσολυμιτικό κώδικα.

Η υπόθεση αφορά την ενότητα της επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου⁵, ενώ τα πρόσωπα που προκάλεσαν, άμεσα ή έμμεσα, την έκδοση της συνοδικής πράξης είναι δύο, ο έξαρχος Αθηνών Δωρόθεος και ο επίσκοπος Ταλαντίου Νείλος. Ο πρώτος διαίρεσε κάποτε την επισκοπή Διαυλείας σε δύο επιμέρους επισκοπές, της Διαυλείας και του Ταλαντίου⁶. Ο Νείλος, επίσκοπος της μιας από τις δύο εκκλησιαστικές περιφέρειες που προκύψανε από τη διάσπαση, προσέφυγε στη σύνοδο του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, κατήγγειλε την ενέργεια του Δωρόθεου ως αντικανονική και ζήτησε την ακύρωσή της⁷. Πραγματικά, η πατριαρχική σύνοδος επικαλούμενη την *ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν συνήθειαν* αποκατέστησε με την πράξη της την ενότητα της επισκοπής και ονόμασε τον Νείλο επίσκοπο της ενιαίας πια επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου.

Τα ελατήρια της πράξης του εξάρχου Αθηνών τα περιγράφει εύγλωττα η συνοδική πράξη: ο Δωρόθεος ενήργησε *ἐπὶ φιλορηματίας πράξει*⁸. Αλλά και η προσφυγή του Νείλου στη σύνοδο δεν πρέπει να ήταν ανυστερόβουλη. Το αίτημά του να αποκατασταθεί η παλαιά τάξη φαίνεται να μην το υπαγόρευσε μόνο η πίστη του στους κανόνες και την τάξη της εκκλησίας, αφού άλλωστε ο ίδιος είχε αποδεχτεί έναν «αντικανονικό» επισκοπικό θρόνο: το υποκίνησε ασφαλώς και μια ευνοϊκή συγκυρία: η χηρεία του θρόνου της άλλης

4. Χ. Πατρινέλης, «Χρονολογικός κατάλογος των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως κατά την περίοδο 1453 - 1669», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* 10, Αθήνα 1974, 102. Ας σημειωθεί ότι πολλά στοιχεία των παλαιών πατριαρχικών καταλόγων έχουν σήμερα αναθεωρηθεί, ωστόσο για το διάστημα 1492 - 1493 δεν αναφέρεται ο Νήφων Β' ως οικουμενικός πατριάρχης ούτε στους παλαιούς ούτε στους νεότερους καταλόγους. Βλ. και όσα αναφέρω πιο κάτω, σ. 80.

5. Βιβλιογραφία για την επισκοπή δίνεται στη σημ. 16.

6. στ. 13-15 του κειμένου της πράξης που ο αναγνώστης μπορεί να βρει στο τέλος της μελέτης.

7. στ. 21-25.

8. στ. 16.

επισκοπής, της Διαυλείας⁹. Έτσι, αντίδικος στην προσφυγή του ή άμεσος διεκδικητής του ενοποιημένου επισκοπικού θρόνου, στην περίπτωση που η προσφυγή θα γινόταν δεκτή, δεν υπήρχε. Και πραγματικά, με την απόφαση της συνόδου και η παλαιά τάξη αποκαταστάθηκε και η εξουσία του Νείλου επεκτάθηκε στη μείζονα περιοχή της Διαυλείας.

Το κύριο ερώτημα που τίθεται είναι : πότε συνέβησαν αυτά ; Τα δύο πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στην υπόθεση είναι ασφαλώς πρόσωπα ιστορικά, και θα μπορούσαν να μας δώσουν, καταρχήν, ένα χρονικό στίγμα. Ωστόσο, από τα κείμενα δεν γίνεται σαφές αν τα δύο αυτά πρόσωπα και κατ' επέκταση οι ενέργειές τους ήταν σύγχρονες.

Ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς ταυτίζει τον Δωρόθεο ποτέ *ἐξαρχον Ἀθηνῶν* με το μητροπολίτη Αθηνών που μας είναι γνωστός από μια πράξη που εκδόθηκε από το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως στα τέλη του 14ου αιώνα¹⁰. Με την πράξη αυτή ο πατριάρχης και η σύνοδος απαλλάσσουν, το μάρτιο του 1393, τον Δωρόθεο από τις κατηγορίες που είχαν διατυπωθεί εναντίον του για συνεργασία με τους Τούρκους και τον αναγνωρίζουν ως νόμιμο μητροπολίτη Αθηνών, *ἐξαρχο πάσης Ελλάδος* και πρόεδρο Θηβών και Νέων Πατρών. Δύο ακόμη πράξεις, που εκδόθηκαν τον αύγουστο και το Σεπτέμβριο του 1395 αντίστοιχα, αναφέρονται και αυτές σε εκκρεμούσες εναντίον του Δωροθέου κατηγορίες¹¹. Ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς δεν έχει εκθέσει το σκεπτικό που τον οδήγησε να ταυτίσει τον ποτέ *ἐξαρχον Ἀθηνῶν* που αναφέρει η πράξη του 15ου αιώνα με τον μητροπολίτη Αθηνών Δωρόθεο του 14ου αιώνα, όταν μάλιστα ένας άλλος Δωρόθεος μνημονεύεται ως μητροπολίτης Αθηνών το 1472¹². Επειδή όμως το κείμενο της πράξης δεν αναφέρει

9. Την πληροφορία μάς παρέχει μια πατριαρχική πράξη του 1572, για την οποία βλ. πιο κάτω.

10. Βλ. F. Miklosich - I. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana* 2, Βιέννη 1862, 165-170. Πρβ. J. Darrouzès, *Les registes des Actes du patriarchat de Constantinople* 1, 6, Παρίσι 1979, N. 2921.

11. F. Miklosich - I. Müller, *ό.π.*, 256 και 258-259. Οι δύο αυτές πράξεις δεν αναφέρουν το όνομα του μητροπολίτη Αθηνών που υπαινίσσονται, αλλά για το ότι αναφέρονται στον Δωρόθεο βλ. J. Darrouzès, *ό.π.*, N. 3010 και N. 3013. Για τη δράση του Δωροθέου βλ. και Φερδινάνδος Γρηγορόβιος, *Ιστορία της πόλεως Αθηνών κατά τους μέσους αιώνας*, μετ. Σπ. Π. Λάμπρος, 2, Αθήνα 1904, 247 και D. Zakythinis, *Le Despotat Grec de Morée* 1, Παρίσι 1932, 129.

12. Σώζεται η συνοδική πράξη της μεταθέσεώς του από τη μητρόπολη Αθηνών στη μητρόπολη Τραπεζούντος στο Αρχείο της Μονής Παντοκράτορος του Αγ. Όρους. Την πράξη έχει δημοσιεύσει ο Χρύσανθος μητροπολίτης Τραπεζούντος, «Η Εκκλησία Τραπεζούντος», *Αρχείον Πόντου* 4-5(1933 - 1936) 532-533, όπου και πανομοιότυπο του εγγράφου.

τον Δωρόθεο ως μητροπολίτη, αλλά μόνον ως έξαρχο¹³, θα πρέπει, νομίζω, να οδηγηθούμε στην αναζήτηση ενός άλλου Δωροθέου, που στάλθηκε από το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ως έξαρχος είτε σε περίοδο χηρείας του θρόνου των Αθηνών, είτε για να διεκπεραιώσει κάποια συγκεκριμένη εκκλησιαστική υπόθεση¹⁴. Αν όμως μείνουμε στην ιδέα ότι μητροπολίτη υπονοεί η πατριαρχική πράξη που εξετάζουμε, τότε φαίνεται πιθανότερο να αναφέρεται στον Δωρόθεο, μητροπολίτη Αθηνών ως το 1472, παρά στον ομώνυμό του του 14ου αιώνα.

Αλλά και τον επίσκοπο Νείλο δεν μπορούμε να τον εντοπίσουμε χρονικά με μεγαλύτερη ακρίβεια: είναι ασφαλώς το ίδιο πρόσωπο που υπογράφει ως *ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Δαυλείας καὶ Ταλαντίου Νείλος* σε μια πράξη που εκδόθηκε επί Νήφωνος Β', πράξη όμως που παρουσιάζει και αυτή προβλήματα χρονολογικά. Σύμφωνα με το κείμενο που έχει δημοσιεύσει ο Επ. Σταματιάδης, η πράξη εκδίδεται *Ἰουνίου ις', Ἰνδικτιώνος β'*. Καμία όμως από τις τρεις πατριαρχείες του Νήφωνος Β' δεν συμπίπτει με β' ινδικτιώνα: είναι πιθανό να διαβάστηκε εσφαλμένα ο αριθμός της ινδικτιώνας, πιθανότητα που σήμερα δεν μπορούμε να την επιβεβαιώσουμε, επειδή το τελευταίο τμήμα της πράξης έχει αποκοπεί¹⁵.

Το χρονικό, ωστόσο, στίγμα που αναζητούμε μας το δίνει μια άλλη συνοδική πράξη, που εκδόθηκε το 1572 για την ίδια επισκοπή: γιατί το θέμα της ενότητάς της δεν φαίνεται να έληξε με την πράξη του 15ου αιώνα¹⁶. Ας

13. Ανάλογη διατύπωση, *ὁ ἐξαρχικῶς κατέχων ποτὲ τῆν τῶν Ἀθηνῶν μητρόπολιν*, χρησιμοποιείται και στην πράξη του 1572, για την οποία βλ. πιο κάτω.

14. Μολονότι ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς είχε εκθέσει παρόμοιο προβληματισμό στο άρθρο του «Ἐγγραφα...» που δημοσίευσε το 1890, εννιά χρόνια αργότερα στο άρθρο του «Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς...» υποστήριξε ότι αὐτός ὁ Δωρόθεος ἦτο μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ἐξάρχος πάσης Ἑλλάδος ἔτει 1393».

15. Επ. Σταματιάδης, *Εκκλησιαστικά Σύλλεκτα*, Σάμος 1891, 37-43. Το κείμενο της πράξης σώζεται σήμερα ενσωματωμένο στο χφ 12 της Μητροπόλεως Σάμου (olim Μονῆς Τιμίου Σταυρού). Σύμφωνα με τον Σταματιάδη, η πράξη έφερε την υπογραφή του Νήφωνος και 26 αρχιερέων συνοδικῶν.

16. Η σύνοδος θα ασχοληθεί αρκετές ακόμη φορές με την ενότητα της επισκοπῆς Διαυλείας και Ταλαντίου. Για παράδειγμα, το 1537 μαρτυρεῖται μόνον «ἐπίσκοπος Δαυλείας». Λίγο αργότερα, στη διάρκεια της πατριαρχείας του Διονυσίου Β' (1546 - 1556), εκδίδεται επικυρωτική πράξη της ενότητος της επισκοπῆς, το 1562 όμως μαρτυρούνται δύο διαφορετικοί ἐπίσκοποι για τη Διαύλεια και το Ταλάντιο. Ωστόσο, ο Μητροφάνης Γ' (1565 - 1572) επικυρώνει την ενότητα και το ίδιο κάνει αμέσως μετά, τον Ιούνιο του 1572, ο Ιερεμίας Β'. Γενικότερα για την επισκοπή και τις περιπέτειες της βλ. Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, «Ἐγγραφα...», ο ίδιος, «Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς...», ο ίδιος, «Ἐπισκοπή Διαυλείας καὶ Ταλαντίου», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 2(1908) 409, Μ. Γεδεών, «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν», Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα*

παρακολούθησουμε την υπόθεση και την εξέλιξή της, όπως την παρουσιάζει το κείμενο του 1572 που υπογράφεται από τον Ιερεμία Β'¹⁷.

Στο ιστορικό της πράξης διαβάζουμε ότι, μολονότι η Διαύλεια αποτελούσε πάντα μία επισκοπή, στην οποία ήταν ενταγμένο και το Ταλάντιο, ταίς καιρिकाῖς ἀνωμαλίας ὁ ἐξαρχικῶς κατέχων ποτὲ τὴν τῶν Ἀθηνῶν μητρόπολιν, ὁ Δωροθέος ἐκεῖνος διέσπασε τὴν επισκοπή και χειροτόνησε στο Ταλάντιο ἄλλον ἐπίσκοπο¹⁸. Στη συνέχεια, αφού περιγραφούν οι ενέργειες που έκανε ο Ταλαντίου Νείλος προς τη σύνοδο του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως προκειμένου να ακυρωθεί η διασπαστική εκείνη ενέργεια του Δωροθέου, δηλώνεται και η απόφαση της συνόδου : διὸ καὶ δέδοται τότε γνώμη συνοδική, ἵνα ἡ τοιαύτη πράξις τοῦ Δωροθέου ἐκεῖνου εἴη πεπανμένη, ὡς ἄλλοτρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς σνηθείας και τάξεως, λέγεται δὲ μία και μόνη ἐπισκοπή ἢ τῆς Διαυλείας, ὡς ὑπῆρχεν ἀνεκαθεν.

Ὡς το σημεῖο αὐτὸ τα γεγονότα μᾶς ἦταν γνωστά ἀπὸ το κείμενο που σώζεται στον ιεροσολυμιτικό κώδικα. Η συνοδική πράξη, ὁμως, του 1572 μας δίνει και τη συνέχεια της υπόθεσης : *Παραδραμόντων δὲ χρόνων και μόνων τεσσάρων*, ο τότε μητροπολίτης Αθηνῶν Νεόφυτος ζήτησε να διασπάσει πάλι τὴν επισκοπή και να αποσπάσει το Ταλάντιο ἀπὸ τη Διαύλεια. Τότε ο Νείλος ἀναγκασθὲς ἐνεφάνισε τῷ ἀγνωτάτῳ και μακαρίῳ πατριάρχῳ κῆρ Νήφωνι και τῇ συνόδῳ τὸ τοῦ αἰοδίμου πατριάρχου κῆρ Μαξίμου συνοδικὸν γράμμα, ὅπερ ἀκουσθέν, ὡς νομίμως και κανονικῶς γεγονός, ἐβεβαιώθη και παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀγνωτάτου πατριάρχου κῆρ Νήφονος... τοῦ εἶναι ἡνωμένον τῇ ἀγνωτάτῃ ἐπισκοπῇ Διαυλείας και τὸ Ταλάντιον (...)¹⁹.

Απὸ το ἀπόσπασμα αὐτὸ γίνεται φανερό πως μια βασική διαφορά, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐκκλησιαστικῆς διπλωματικῆς, διέκρινε τα δύο γράμματα

της *Ιστορίας τῶν Ἀθηναίων* 2, Αθήνα 1890, 254, J. van den Gheyn, «Le siège épiscopal de Diaulia en Phocide», *Byzantinische Zeitschrift* 6(1897) 92-95, G.F. Gamurrini, «Nota sulla serie dei Vescovi di Daulio in Grecia», *Bessarione* 4 (1898), NN. 27-28, 289 και R. Bousquet, ὁ.π.

17. Το κείμενο της πράξης σώζεται στα φφ. 19-21 του κώδικα 11 του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως και έχει εκδοθεί ἀπὸ τον Α. Παπαδόπουλο - Κεραμέα, «Ἐγγραφα...», 226-229. Τον κώδικα, που σήμερα βρίσκεται στην Τουρκική Ιστορική Εταιρεία (Türk Tarih Kurum) της Ἄγκυρας, έχει περιγράψει ο P. Moraux, *Bibliothèque de la société turque d'Histoire. Catalogue des manuscrits grecs*, Ἄγκυρα 1964, 26-34. Τα ἀποσπάσματα που δίνω ακολουθοῦν τὴν ἔκδοση Παπαδόπουλου - Κεραμέα.

18. Ολόκληρη η ιστορική περίοδος που προηγῆθηκε και ἀκολούθησε τὴν Ἄλωση εἶναι τόσο ταραγμένη, ὡστε η ἔκφραση «ταίς καιρिकाῖς ἀνωμαλίας» να μην μπορεί να θεωρηθῆι υπαινιγμός για μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή.

19. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμέας, ὁ.π., 227. Η ἀραίωση εἶναι δική μου.

που έφεραν τις υπογραφές του Μαξίμου και του Νήφωνος αντίστοιχα : το πρώτο ήταν η αρχική συνοδική πράξη, που αποκαθιστούσε τη διασπασθείσα κάποτε από τον Δωρόθεο ενότητα και ονόμαζε τον Νείλο επίσκοπο της ενιαίας επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου· το δεύτερο, που έφερε την υπογραφή του Νήφωνος και που αποτελούσε επιβεβαίωση του πρώτου, ήταν μια συνοδική επικυρωτική πράξη. Τούτο σημαίνει ότι η διπλωματική υφή του πατριαρχικού κειμένου που σώζεται στον ιεροσολυμιτικό κώδικα μπορεί να μας αποκαλύψει ποιός ήταν ο πατριάρχης που το υπέγραψε.

Κατά συνέπεια, το ερώτημα στο οποίο καλούμαστε να απαντήσουμε είναι αν η συνοδική πράξη που εξετάζουμε περιέχει στοιχεία που μας επιτρέπουν να την κατατάξουμε στην κατηγορία των επικυρωτικών συνοδικών πράξεων. Στο κείμενό της όμως δεν εντοπίζουμε κανένα τέτοιο στοιχείο : δεν υπάρχει καμία αναφορά σε προηγούμενη πράξη, σε αυτήν, δηλαδή, που υποτίθεται ότι επικυρώνει· δεν υπάρχει σε κανένα σημείο του κειμένου ο χαρακτηρισμός «επικυρωτική» ή «επιβεβαιωτήρια»· ούτε, τέλος, υπάρχει στη διατύπωση της απόφασης ο τύπος *ἀποφαινόμεθα καὶ ἐπικυροῦμεν ἢ ἡ μετριότης ἡμῶν ἐπιβεβαιούσα...* Όλα δείχνουν ότι η πράξη που έχουμε μπροστά μας δεν είναι επικυρωτική· επομένως, δεν μπορεί να είναι αυτή που υπέγραψε ο Νήφων. Πρόκειται, προφανώς, για την αρχική συνοδική πράξη, που, σύμφωνα με το κείμενο του 1572, εκδόθηκε από τον Μάξιμο.

Το συμπέρασμα αυτό το επιβεβαιώνει και κάποιο άλλο σημείο του κειμένου του 1572. Ο τότε επίσκοπος Διαυλείας και Ταλαντίου Σωφρόνιος, είτε ακολουθώντας τη συνηθισμένη κατά τις αλλαξοπατριαχείες τακτική, είτε απειλούμενος από κάποιον επικείμενο διεκδικητή, σπεύδει στην Κωνσταντινούπολη και ζητά από τον νέο πατριάρχη Ιερεμία Β' να επικυρώσει την ενότητα της επισκοπής του²⁰. Η επικυρωτική πράξη που εκδίδεται κοντά στις άλλες πληροφορίες μας αποκαλύπτει και τη γραφειοκρατική πρακτική της εποχής : καθώς τα αρχεία του πατριαρχείου είχαν κατά καιρούς υποστεί ανεπανόρθωτες φθορές, ο Σωφρόνιος προσκομίζει, προκειμένου να στηρίξει το αίτημά του, τὰς συνοδικὰς πράξεις τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαρίων πατριαρχῶν, τοῦ τε κῦρ Μαξίμου καὶ κῦρ Νήφωνος, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς μετ' αὐτούς, τοῦ τε κῦρ Διονυσίου καὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν κῦρ Μητροφάνους (...) ²¹. Η σειρά με την οποία παρατίθενται τα ονόματα δείχνει ότι ο Μάξιμος ήταν ο πρώτος στον κατάλογο των πατριαρχών που εκδόσανε πράξεις σχετικές με την ενότητα της επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου· οι πράξεις που εκδόθηκαν από τους άλλους πατριάρχες —τον Νήφωνα Β', τον Διονύσιο Β',

20. Για τις συχνές αμφισβητήσεις της ενότητας της επισκοπής βλ. όσα αναφέρουμε στη σημ. 16.

21. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ό.π., 228.

τον Μητροφάνη Γ' και τον Ιερεμία Β'— ήταν, όπως φαίνεται, επικυρωτικές της πρώτης. Το κείμενο, βέβαια, αυτό το γνώριζε ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς και σε αυτό στηρίχτηκε ασφαλώς για να διατυπώσει την υπόθεση ότι κύπτηρον και έγγραφα των πατριαρχών Μαξίμου Γ' ή Δ', Διονυσίου Β' και Μητροφάνους Γ', ὧν ἡ τύχη ἀγνοεῖται πρὸς τὸ παρόν»²². Την ίδια άποψη υποστήριξε και αργότερα, όταν σημείωνε ότι η διαίρεση της επισκοπής «φαίνεται μείνασα ἐν ἐνεργείᾳ μέχρι τοῦ πατριάρχου Μαξίμου Γ' (1477 - 1481) ὅστις διὰ σιγίλλου, μὴ γνωστοῦ μέχρι σήμερα, ἀκυρώσας τὴν πράξιν τοῦ Δωροθέου ἀπέδωκεν τὴν ἐπισκοπὴν Διαυλείας εἰς τὸ Ταλάντιον»²³. Είναι φανερό πως δεν είχε υποψιαστεί ότι το «μὴ γνωστὸν μέχρι σήμερα» έγγραφο, του οποίου «ἡ τύχη ἀγνοεῖται πρὸς τὸ παρόν», ήταν αυτό ακριβώς που δημοσίευε.

Δεν πρέπει βέβαια, να ξεχνάμε ότι την εποχή που έγραψε ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς τις μελέτες του, στα τέλη του 19ου αιώνα, είχε υπόψη του πατριαρχικούς καταλόγους που σήμερα έχουν αναθεωρηθεί. Ο Μάξιμος Γ', που αναφέρεται και από τον Ζαχαρία Μαθά²⁴ και από τον Παγκράτιο Δημάρη²⁵ ότι ανεβαίνει στον πατριαρχικό θρόνο το 1493, είναι, σύμφωνα με τους νεότερους πατριαρχικούς καταλόγους, ο Μάξιμος Δ' που εκλέγεται πατριάρχης στις αρχές του 1491. Το γεγονός αυτό το υποψιάζεται ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, αφού σημειώνει «Μαξίμου Γ' ή Δ'»: εκείνο όμως που του διαφεύγει είναι ότι στο διάστημα 1492—1493 ούτε ο Νήφων Β' είναι στον οικουμενικό θρόνο, ούτε και κανένας κατάλογος τον φέρει ως πατριάρχη.

Το γεγονός όμως ότι ο Μάξιμος Δ' είναι ο πατριάρχης που βρισκόταν στον οικουμενικό θρόνο τη στιγμή που εκδόθηκε η συνοδική πράξη που μελετούμε επιβεβαιώνεται και από ένα ακόμη στοιχείο που περιέχεται στο κείμενο του 1572. Τέσσερα χρόνια μας πληροφορεί ότι μεσολάβησαν από την έκδοση της αρχικής πράξης —που, σύμφωνα με όσα αναφέραμε, το κείμενό της σώζεται στον ιεροσολυμιτικό κώδικα— ως την πρώτη επικύρωσή της από τον Νήφωνα Β'. Το διάστημα αυτό ταιριάζει απόλυτα στον Μάξιμο Δ', αφού ο Νήφων Β' τον διαδέχτηκε το καλοκαίρι του 1497, δηλαδή τέσσερα χρόνια μετά το έτος ζα'.

22. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ό.π.*, 225.

23. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Περί της επισκοπής...», 51.

24. *Κατάλογος ιστορικός των πρώτων επισκόπων και των εφεξής πατριαρχών της εν Κωνσταντινουπόλει Αγίας και Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας*, Ναύπλιο 1837, 171-172.

25. Τον κατάλογό του δημοσίευσε ο Παπαδόπουλος-Κεραμεύς στη μελέτη του «Συμβολαί εις την χρονολογίαν και ιστορίαν των μεταγενεστέρων πατριαρχών Κ/πόλεως», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 4(1883-1884) 398.

Το τελευταίο αυτό χρονολογικό τεκμήριο μας προσφέρει ακόμη μία δυνατότητα : να περιορίσουμε το χρονικό διάστημα των δώδεκα μηνών που υποδηλώνει η γενική διατύπωση ἀπολέλυται και ἡ παρούσα συνοδική πράξις... ἐν ἔτει ζαϞ' (σεπτέμβριος του 1492 - αὐγούστος του 1493) στα δύο πρώτα τετράμηνα του 1493. Και ιδού γιατί : το *terminus post quem* της επικυρωτικής πράξης που εκδόθηκε από τον Νήφωνα Β' είναι το θέρος του 1497, όταν ανέβηκε για δεύτερη φορά στον οικουμενικό θρόνο· μεταθέτοντας αυτό το *terminus* τέσσερα χρόνια νωρίτερα, πρέπει να τοποθετήσουμε την αρχική πράξη του Μαξίμου Δ' στο θέρος του 1493. Επειδή όμως η διατύπωση *παραδραμόντων δὲ χρόνων και μόνων τεσσάρων* δεν μπορεί παρά κατά προσέγγιση να προσδιορίζει το διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στις δύο πράξεις, νόμιμο θεωρούμε να περιορίσουμε το έτος ζα' στα δύο πρώτα τετράμηνα του 1493.

Ανακεφαλαίωνω και συμπεραίνω :

Ο κώδικας 276 της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων έχει διασώσει, στα φφ. 156^v - 157^r, το αντίγραφο μιας συνοδικής πράξης που φέρει την υπογραφή *Νήφων ἐλέω Θεοῦ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως* και τη χρονολογία ζα'. Η ως τώρα έρευνα βασιζόμενη στα δύο αυτά στοιχεία απέδιδε την πράξη στον πατριάρχη Νήφωνα Β', χωρίς να έχει επισημάνει την ανακολουθία που υπάρχει μεταξύ της υπογραφής και της χρονολογίας, αφού στο διάστημα σεπτέμβριος 1492 ως αὐγούστος 1493 οικουμενικός πατριάρχης δεν ήταν ο Νήφων Β'.

Αξιοποιώντας στοιχεία χρονολογικά που περιέχονται σε ένα κείμενο του 1572 και ανιχνεύοντας τη διπλωματική υφή της πατριαρχικής πράξης που σώζεται στον ιεροσολυμιτικό κώδικα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η άποψη που αποδίδει την πράξη αυτή στον Νήφωνα Β' πρέπει να αναθεωρηθεί, διότι η υπογραφή που αναγράφεται στο αντίγραφο της πράξης είναι πλασματική. Ο πατριάρχης που την εξέδωσε είναι ο Μάξιμος Δ' και το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο μπορούμε να την περιορίσουμε είναι τα δύο πρώτα τετράμηνα του 1493.

Το κείμενο

Και ἱατρῶν ἐκεῖνος ἄριστος ἂν καλοῖτο παρὰ πᾶσι δικαίως |² δς τῆ τῆς τέχνης ἐπιμελεία φιλοπονώτερον χρώμενος τοῖς μάλιστα |³ κάμνουσι τὴν ὑγίαν χαρίζεται. Καὶ ποιμὴν ἐκεῖνος ἐπαινεῖται |⁴ παρὰ Κ(υρίου), δς γινώσκει μὲν τὰ ἴδια πρόβατα, γινώσκεται |⁵ δὲ καὶ αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν πορευόμενος, |⁶ καλεῖ μὲν αὐτὰ κατ' ὄνομα εἰς μίαν δὲ συνάγει

μάνδραν· ⁷ εἶτα καὶ ἐπὶ νομὰς σ(ωτη)ρίους ἐξάγει· οὐ μιμηταὶ κατὰ δύναμιν
⁸ πεφνκότες, οἱ τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν ἐγκεχειρισμένοι ⁹ τοῖς μάλιστα
 θεραπείας δεομένοις ὀφείλουσι βοηθεῖν. Τῷ ¹⁰ τύπῳ τοίνυν τούτῳ, καὶ ἡ
 μετριότης ἡμῶν ὡς οἶόν τε ἐξα¹¹ κολουθοῦσα, καὶ κανονικαῖς παραδό-
 σεσιν εἴκουσα, συνο ¹² δικῆ σαφηνεῖα τε καὶ διασκέφει ἀναγκαιότερον παν-
 τὸς πράγ ¹³ ματος ἡγήσατο, καὶ τὴν παρὰ κανόνας διαιρεθεῖσαν εἰς ¹⁴ δύο
 τῆς Διαυλείας ἐπισκοπὴν τοῦ ποτὲ ἐξάρχον Ἀθηῶν ¹⁵ χρηματίσαντος κῆρ
 Δωροθέου ἐκεῖνον τοῦτο πεποιηκός ¹⁶ ἐπὶ φιλοχρηματίας πράξει, εἰς μίαν
 αἰθῆς μετὰ τοῦ ¹⁷ Ταλαντίου ἐπισυνάφαι, καὶ μὴ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι
 ἐπι ¹⁸ σκοπὴν ἢ τε Διαύλεια καὶ τὸ Ταλάντιον, καὶ ἓνα ἀρχιερέα ¹⁹ καὶ
 ἐπίσκοπον εἶναι αὐτῆς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ὀνομαζόμενον, ²⁰ κατὰ τὴν
 ἀνεκαθεν ἐπικρατήσασαν συνήθειαν. Τοῦ ²¹ οὖν θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου
 Ταλαντίου κῆρ Νεῖλου ἐπ' ²² αὐτὸ τοῦτο τῆ συνόδῳ παραβαλόντος καὶ αἰ-
 τήσαντος ²³ ὡς μὴ εἶναι ἐπισκοπὴν κατὰ τὸν πρῶτον τύπον, ²⁴ καὶ ἄμφω
 καὶ ἡ πν(ευμα)τικῆ αὐτῶν ἐπίσκεψις, ὑφ' ἑνὸς οἴκο ²⁵ νομίαν ἔχη, καὶ ἡ
 μετριότης ἡμῶν συνοδικῆ τῶν ἱερωτάτων ²⁶ ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων γνώ-
 μη τοῦ δ(εῖνα) καὶ δ(εῖνα) τὴν παροῦσαν ²⁷ συνοδικὴν πράξιν τῆ ἀγνωτάτῃ
 ἐπισκοπῇ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ²⁸ ἀνατίθῃσιν. Παρακελευόμεθα οὖν ἵνα
 ὁ θεοφιλέ(στατος) ἐπίσκ(οπος) ²⁹ κῆρ Νεῖλος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ
 ἐξῆς εἶη ἐπίσκοπος Διαυλείας ³⁰ καὶ Ταλαντίου γνήσιος· καὶ ὡς γνήσιος
 ἀρχιερεὺς αὐτῆς ἐπ' ³¹ ἐξουσίαν ἔχη τὸ ἀγιάζειν τοὺς ἐκεῖσε πάντας χρι-
 (στια)νοὺς ³² τὸ εὐλογεῖν, τὸ χειροτονεῖν ἀναγνώστας, ὑποδιακ(όνους),
 διακ(όνους) καὶ πρεσβυτέρους ³³ καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικά ποιῆ μετὰ τῆς
 τοῦ ἱεροῦ συν³⁴θρόνου ἐγκαθιδρύσεως. Ὀφείλουσι δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ Διαυ-
 λείᾳ ³⁵ καὶ Ταλαντίῳ ἐδρισκόμενοι πάντες χρι(στια)νοὶ ἀναδέχεσθαι αὐτὸν
³⁶ μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς καὶ εὐλαβείας ὡς ἀρχιερέα ³⁷ αὐτῶν γνήσιον,
 καὶ πν(ευμα)τικὸν π(ατέ)ρα καὶ διδάσκαλον καὶ πείθεσθαι ³⁸ καὶ ὑπακούειν
 αὐτοῦ ἐφ' οἷς ἂν ἔχοι λέγειν τε καὶ νουθετεῖν ³⁹ αὐτοῖς ψυχωφελῆσι καὶ
 σ(ωτη)ριώδεσι καὶ μηδεὶς ἔσται ὁ ἀντι ⁴⁰ τείνων αὐτῷ κατὰ τι, ἵνα μὴ τῷ
 βαρυνάτῳ ἀφορισμῷ ⁴¹ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθῆ, κἄν ὁποῖος ἄρα εἶη.
 Καὶ ⁴² εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ βεβαίωσιν ἀπολέλυται ⁴³ καὶ ἡ πα-
 ροῦσα συνοδικὴ πράξις τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐν ἔτει ζα^φ. ⁴⁴ Νήφων ἐλέφ
 Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταν(τινουπόλεως).

8 οἱ: οἱ Π-Κ 18 ἢ τε: ἦτις Π-Κ 19 post αὐτῆς add. οἶδε Π-Κ 43 ζα^φ: ζα'
 Π-Κ 44 post Κωνσταν(τινουπόλεως) add. νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμηνικός πατριάρχης
 Π-Κ.

